

listova, otisnut dvostupčano, po 36 redaka u svakom stupcu. Kao tekstovni uzorak poslužilo je nekoliko rukopisnih hrvatsko – glagoljskih misala od kojih je glavni predložak poslužio rukopisni *Misal kneza Novaka iz 1368*.²

Unatoč svim nagađanjima, za ovaj hrvatski Prvotisak, koji je ujedno i prvi Misal u Europi koji nije tiskan latinicom i na latinskom jeziku, ne možemo sa sigurnošću reći gdje je bio tiskan. U početku se mislilo da je tiskan u Mlecima (Veneciji) ali u današnje vrijeme prevladala je pretpostavka kako je hrvatski Prvotisak tiskan na hrvatskome tlu. *Misal iz 1483*. prvi je spomenuo zadarski nadbiskup Matej Karaman (1700. – 1771.) s mišljenjem da je tiskan u Mlecima. Ugledni poznavatelj i povjesničar knjige Zvonimir Kulundžić je zaslužan za postavljanje teze o Kosinju kao mogućoj tiskari *Misala*. U svojim je brojnim radovima i knjigama na tu temu iznio uvjerljive dokaze koji govore o Kosinju kao mjestu tiskanja *Misala*. Ivan Mance u knjizi *Kosinj – Izvorište hrvatske tiskane riječi*³ obrađuje sve dostupne materijale na temu kosinjske tiskare, analizira sve aktualne teze o mjestu prve tiskare u Hrvata te donosi najopsežniju kartografsku analizu Kosinja (u kontekstu tiskare). Time dodatno pozicionira Kosinj kao lokalitet prve tiskare u Hrvata i mjesto tiskanja *Misala*. Osim najčešće navedenih Mletaka i Kosinja kao moguće mjesto tiskanja *Misala* pretpostavljani su Izola i Roč u Istri te Modruš u Lici. Neki znanstveni dokazi da nije mjesto tiskanja Venecija su nedostatak kolofona na latinskom jeziku i latinici, nedostatak latiničkih inicijala, ručno naslikani inicijali, glagoljska slova koja se ne ponavljaju u glagoljskim knjigama tiskanima u Veneciji te nedostatak mjesta tiskanja.

Navode se još kao mogući tiskari: Juraj Žakan iz Roča, pavlin Nikola iz Modruša (prema natpisu Noemil), Andrija Paltašić koji u ono vrijeme radio u Veneciji, Dobrić Dobrićević (Bonino Boninis) Dubrovčanin, Bartul Pelušić iz Kopa i Grgur Senjanin te Žakan Broz.

Iako se ne zna sa sigurnošću ni mjesto tiskanja, ni tiskari, ostaje činjenica da je to jedna od najljepših tiskanih inkunabula uopće.

Poslije zadarskog nadbiskupa Mateja Karamana naš *Misal* spominje slovenski filolog Jernej Kopitar (1780. – 1844.). Godine 1820. bjeloruski slavist i orijentalist Mihail Bobrowski duhovito primjećuje kako je *ovo prvo izdanje rjeđe od bijeloga gavrana*, a 20. listopada 1821. iz Pariza u pismu Jerneju Kopitaru ističe da je *Misal* prva knjiga u slavenskome svijetu tiskana pomičnim slovima. *Misal po zakonu rimskoga dvora iz 1483*. uz to što je hrvatski prvotisak također je jedna od šest hrvatskih glagoljskih inkunabula.⁴ Tako smo se njome pridružili onim malobrojnim europskim narodima koji imaju svoje inkunabule.

Sačuvano je ukupno dvanaest nepotpunih primjeraka *Misala*, od kojih se sedam čuva u Hrvatskoj. Tako su dva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, dva

2 Leonard Tandarić, „Hrvatskoglagoljski »Misal po zakonu Rimskoga dvora«,“ Crkva u svijetu 19, br. 1 (1984): 54. <https://hrcak.srce.hr/86431> (posjet 26. 11. 2023.)

3 Ivan Mance, *Kosinj – Izvorište hrvatske tiskane riječi*, (Split: Redak, 2013.)

4 *Misal po zakonu rimskoga dvora (1483.)*. <http://virtualna.nsk.hr/glagoljica/misal-po-zakonu-rimskoga-dvora/> (posjet 26. 11. 2023.)

u knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, jedan u samostanu Franjevaca trećoredaca glagoljaša sa Ksavera u Zagrebu, jedan u Dominikanskom samostanu na otoku Braču, te jedan nepotpun primjerak u Gradskoj knjižnici grada Zagreba. Izvan Hrvatske čuva se pet primjeraka i to jedan u Kongresnoj knjižnici u Washingtonu, jedan u ruskoj Nacionalnoj knjižnici u Sankt Peterburgu, jedan u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici u Beču te dva primjerka u knjižnici u Vatikanu.⁵

Treba naglasiti da je prvi put 1971. načinjen potpun primjerak i tada je objavljen taj pretisak u izdanju nakladničke kuće Liber i to od dvaju primjeraka što se čuvaju u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu i primjerka iz Vatikanske knjižnice. Tako je *Misal po zakonu rimskoga dvora* iz 1483. prvi put predstavljen hrvatskoj javnosti te 1971. jednosvezračnim izdanjem koje je uz faksimil *Misala* ukorističio i nekoliko znanstveno-stručnih priloga o njemu. Naime objavljene su u tom pretisku (reprintu) stranice kalendara (prve dvije stranice) i stranice: 241., 243. – 248. koje su nedostajale u drugim primjercima. Taj pretisak sadrži i studije *Misala* najizvršnijih hrvatskih stručnjaka s područja lingvistike i glagoljaštva.

Hrvatski sabor je 2019. proglasio 22. veljače⁶ Danom hrvatske glagoljice – kao spomen na datum završetka tiskanja *Misala po zakonu rimskoga dvora*, obzirom da je tiskana prva hrvatska knjiga baš tog 22. veljače 1483.

Dan Nacionalne i sveučilišne knjižnice je također 22. veljače, a obzirom da je *Misal po zakonu rimskoga dvora* prva hrvatska knjiga pisana na glagoljici tog datuma 22. veljače 1993. osnovano je i Društvo prijatelja glagoljice⁷ koje već 30 godina potiče upoznavanje glagoljice i promiče glagoljicu kao dio našeg nacionalnog identiteta.

U prigodi 540. obljetnice tiskanja *Misala po zakonu rimskoga dvora*⁸ ponovo je tiskano i njegovo faksimilno izdanje i to uz prvi cjelovit latinični prijepis teksta. To su objavili zajedničkim umijećem Katedra Čakavskoga sabora Roč, Staroslavenski institut, Mozaik knjiga i Nacionalna i sveučilišna knjižnica i time su proslavili tu značajnu obljetnicu novim izdavačkim pothvatom. Njegov je rezultat trosvezračno izdanje *Misala* pa su objavljena tri sveska koji obuhvaćaju: faksimil *Misala*, latiničnu transliteraciju glagoljičnoga teksta *Misala* te znanstveno-stručne priloge. To novo

5 Leonard Tandarić, „Hrvatskoglagoljski »Misal po zakonu Rimskoga dvora,«” Crkva u svijetu 19, br. 1 (1984): 53. <https://hrckak.srce.hr/86431> (posjet 26. 11. 2023.)

6 Hrvatski sabor, *Hrvatski sabor proglasio 22. veljače – Danom hrvatske glagoljice i glagoljaštva*, 15.02.2019. <https://www.sabor.hr/hr/press/priopcenja/hrvatski-sabor-proglasio-22-veljace-danom-hrvatske-glagoljice-i-glagoljaštva> (posjet 26. 11. 2023.); Hrvatski sabor, *Hrvatski sabor 22. veljače proglasio Danom hrvatske glagoljice i glagoljaštva*, 22. 02. 2019. <https://www.sabor.hr/hr/hrvatski-sabor-22-veljace-proglasio-danom-hrvatske-glagoljice-i-glagoljaštva> (posjet 26. 11. 2023.)

7 Društvo prijatelja glagoljice, pripremila Biserka Draganić, 2010. chrome-extension://efaidnbmninnibpcajpccglcfindmkaj/https://bib.irb.hr/datoteka/976073.BAINA_BR.11._-_O_DRUTVU.pdf (posjet 26. 11. 2023.); Društvo prijatelja glagoljice – DPG, <https://www.croatianhistory.net/glagoljica/dpg.html> (posjet 26. 11. 2023.)

8 *Misal po zakonu rimskoga dvora (1483.)*, ur. Vida Vukoja i Josip Galić, (Roč: Katedra Čakavskog sabora; Zagreb: Staroslavenski institut, Mozaik knjiga, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2023.); *Misal po zakonu rimskoga dvora (1483.): znanstveni i stručni prilozi*, ur. Ana Šimić i Vida Vukoja, prijevod na engleski jezik Jeremy White, (Roč: Katedra Čakavskog sabora; Zagreb: Staroslavenski institut, Mozaik knjiga, 2023.)

izdanje iz 2023. pripremili su djelatnici Staroslavenskoga instituta sa suradnicima. Pretisak knjige hrvatskoga prvotiska *Misala* predstavljen je u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici (NSK) u Zagrebu 22. veljače 2023. u sklopu Dana NSK-a. Ovo luksuzno faksimilno izdanje prve hrvatske tiskane knjige predstavili su urednica i ravnateljica Staroslavenskog instituta Vida Vukoja, urednik i znanstveni suradnik na Staroslavenskom institutu Josip Galić, voditeljica Zbirke rukopisa i starih knjiga NSK u Zagrebu Irena Galić Bešker, akademik Mateo Žagar i umirovljeni redoviti profesor u trajnom zvanju Frane Paro.

Prvi svezak, tj. faksimil *Misala*, koji su uredili Josip Galić i Vida Vukoja, vjerno reproducira izvor i izgled *Misala* koji je rekonstruiran na temelju nekoliko sačuvanih potpunijih primjeraka Prvotiska. Novost u odnosu na izdanje iz 1971. rekonstruirane su dimenzije izvornoga izdanja iz 1483. te činjenica da su sva prazna mjesta – izvorno ostavljena praznima, da bi se u njih rukom ispisali i ukrasili inicijali, ispunjena inicijalima koje je izradio akademski slikar Frane Paro. Tako se na simboličan način dovršio *Misal* i ispunila se nakana njegovih prvotnih priređivača, hrvatskih glagoljaša.

Drugi svezak donosi glagoljični tekst *Misala* u cijelosti preslovljen (transliteriran) na latinicu. Uredio ga je Josip Galić. Za tu je namjenu, zahvaljujući suradnji Achima Rabusa (Sveučilište u Freiburgu) i Joze Vele (Staroslavenski institut), pripremljen i po prvi puta korišten računalni alat – modul programa Transkribus. Prvu provjeru čitanja strojno preslovljenoga teksta obavili su Marko Brkljačić, Dajana Ćosić, Josip Galić i Kristian Paskojević, svi sa Staroslavenskog instituta u Zagrebu. Nakon toga čitanje su cjelovitoga Prvotiska dodatno provjeravali Josip Galić i Jozo Vela.

Treći svezak okuplja znanstvene i stručne priloge o *Misalu*, a uredile su ga Ana Šimić (Staroslavenski institut) i Vida Vukoja. U njemu se može čitati o ranom tisku i okolnostima u kojima je otisnut Prvotisak, zatim o sačuvanim primjercima Prvotiska, o nekim naknadnim zapisima u njima te o načinima pisanja, čitanja i tiskanja glagoljice na primjerima iz Prvotiska.

U trećem je svesku otisnut i popis sadržaja Prvotiska te popis biblijskih redaka koje uključuje. U tabličnim se priložima donose glagoljična slova i ligature, pregled listova u sačuvanim primjercima Prvotiska te pregled slova i drugih grafičkih znakova koji se u njemu nalaze.

Također ovo izdanje je posvećeno autorima glagoljašima: *Ovo trosveščano izdanje jednoga od vrhunaca hrvatskoglagoljične povijesti i hrvatske kulturne povijesti u cjelini, Misal po zakonu rimskoga dvora iz 1483., ponajprije posvećujemo glagoljašima, na čiju se pisanu riječ stoljećima oslanjao naš puk i plemić te na čijim čvrstim ramenima i mi danas stojimo. S radošću ga predajemo onima koji danas stvaraju glagoljašku uljudbu i njeguju je te onima koji će – poštujući glagoljaško jučer i danas – stvarati i živjeti glagoljaško sutra.*⁹

9 Staroslavenski institut, *Misal po zakonu rimskoga dvora (1483.)*, <https://stin.hr/portfolio-items/misal-po-zakonu-rimskoga-dvora/> (posjet 26. 11. 2023.)

Za glavni predložak imao je ovaj *Misal* iz 1483. raniji *Misal kneza Novaka* iz 1368. i po riječima Josipa Galića, priprema preslovljavanja je bila jedan od najizazovnijih zadataka u pripremi ovoga izdanja *Misala po zakonu rimskoga dvora*.

Misal po zakonu rimskoga dvora pripreman u Istri, rekao je dr.sc. Josip Galić, urednik i znanstveni suradnik na Staroslavenskom institutu, povezan je tijesno s više hrvatskih sredina (istarsko područje, Zadar, Karlovac, Lika, Kvarner, Biograd i Klis, šire splitsko područje te Poljica), a ova prva hrvatska knjiga koja je preslovljena strojno, u suradnji nas povezuje sa stručnjacima Sveučilišta u Freiburgu. *Misal po zakonu rimskoga dvora* iz 15. stoljeća je već svojim naslovom istaknuo pripadnost Hrvata zapadnoj kulturi, rekao je, dodavši kako je isto tako taj projekt odrazio pripadnost slavenskoj glagoljskoj pismenosti bizantskoga izvorišta.

Na svečanom predstavljanju ovog luksuznog i vrijednog izdanja istaknuo je akademik Mateo Žagar *Ova knjiga je sjedinjavala upravo ono što hrvatska kultura znači – dva stupa koja su gradila novo jedinstvo, ono što hrvatska kultura i jest.*

*Vrijednost mu je i u tomu što je pisan starocrkvenoslavenskim jezikom hrvatske redakcije na glagoljici, s tako lijepim, skladnim i odmjerenim slovima, koja nikad poslije nisu bila ponovljena. Riječ je o svojevrsnom labuđem pijevu hrvatskoga glagoljaštva.*¹⁰

Treba naglasiti da je to ujedno jedna od najljepše tiskanih inkunabula uopće.

Knjiga je to koja je izvanredna od prve do posljednje stranice te jedna od ne samo najljepših nego i najvrjednijih knjiga naše kulturne baštine.

Literatura:

- Društvo prijatelja glagoljice. Pripremila Biserka Draganić. 2010. chrome-extension://efaidnbnmnnipcajpcglcfeindmkaj/https://bib.irb.hr/datoteka/976073.BAINA_BR.11._-_O_DRUTVU.pdf (posjet 26.11.2023.)
- Društvo prijatelja glagoljice – DPG. <https://www.croatianhistory.net/glagoljica/dpg.html> (posjet 26.11.2023.)
- Hrvatski sabor. *Hrvatski sabor proglasio 22. veljače – Danom hrvatske glagoljice i glagoljaštva.* <https://www.sabor.hr/hr/press/priopcenja/hrvatski-sabor-proglasio-22-veljace-danom-hrvatske-glagoljice-i-glagoljaštva> 15.02.2019. (posjet 26.11.2023.)
- Hrvatski sabor. *Hrvatski sabor 22. veljače proglasio Danom hrvatske glagoljice i glagoljaštva.* <https://www.sabor.hr/hr/hrvatski-sabor-22-veljace-proglasio-danom-hrvatske-glagoljice-i-glagoljaštva> 22.02.2019. (posjet 26.11.2023.)
- Mance, Ivan. *Kosinj – Izvorište hrvatske tiskane riječi.* Split: Redak, 2013.
- Misal po zakonu rimskoga dvora (1483.).* Ur. Vida Vukoja i Josip Galić. Roč: Katedra Čakavskog sabora; Zagreb: Staroslavenski institut; Zagreb: Mozaik knjiga; Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2023.
- Misal po zakonu rimskoga dvora (1483.): znanstveni i stručni prilozi.* Ur. Ana Šimić i Vida Vukoja. Prijevod na engleski jezik Jeremy White. Roč: Katedra Čakavskog sabora; Zagreb: Staroslavenski institut; Zagreb: Mozaik knjiga, 2023.

10 Predstavljen pretisak 'Misala po zakonu rimskog dvora' iz 1483., <https://www.tportal.hr/> 21.02.2023. <https://www.tportal.hr/kultura/clanak/predstavljen-pretisak-misala-po-zakonu-rimskog-dvora-iz-1483-20230221> (posjet 26. 11. 2023.)

- Misal po zakonu rimskoga dvora (1483.)* <http://virtualna.nsk.hr/glagoljica/misal-po-zakonu-rimskoga-dvora/> (posjet 26.11.2023.)
- Predstavljen pretisak 'Misala po zakonu rimskog dvora' iz 1483.,* [https://www.tportal.hr/21.02.2023. https://www.tportal.hr/kultura/clanak/predstavljen-pretisak-misala-po-zakonu-rimskog-dvora-iz-1483-20230221](https://www.tportal.hr/21.02.2023.https://www.tportal.hr/kultura/clanak/predstavljen-pretisak-misala-po-zakonu-rimskog-dvora-iz-1483-20230221) (posjet 26.11.2023.)
- Staroslavenski institut. *Misal po zakonu rimskoga dvora (1483.)*. <https://stin.hr/portfolio-items/misal-po-zakonu-rimskoga-dvora/> (posjet 26.11.2023.)
- Tandarić, Leonard. „Hrvatskoglagoljski »Misal po zakonu Rimskoga dvora.«.” *Crkva u svijetu* 19, br. 1 (1984): 52-56. <https://hrcak.srce.hr/86431> (posjet 26.11.2023.)

SUMMARY

CROATIAN INCUNABULUM – THE FIRST BOOK IN CROATIAN. IN ADDITION TO THE 540TH ANNIVERSARY OF THE MISSAL BY THE LAW OF THE ROMAN COURT (1483 – 2023)

On the occasion of the 540th anniversary of the Missal by the law of the Roman Court, the author writes about the importance of this book (cultural and national), which was printed only twenty-eight years after the completion of the Gutenberg's Bible in 1455 (forty-two-line Bible), and only nine years after the first Roman Missal was written in Latin language and alphabet (1474). It gives an overview of the preserved copies of the Missal, and a description of the newly printed edition of the Missal by the law of the Roman Court in 2023.

Keywords: Missal by the law of the Roman Court, first print, Glagolitic script, incunabula